

Averkii Honcharenko (1890–1980) in historiography, journalism, and epistolary legacy

Vasyl M. Danylenko

National Academy of the Security Service of Ukraine
Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine)
email vasyl.danylenko@gmail.com
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-3535-9980>

Yurii V. Plekan

Museum of the History of the City of Kolomyia
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ukraine)
email yra.plekan@ukr.net
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-1892-2946>

Abstract.

Based on published materials and newly discovered personal documents, the life path of Averkii Matviiovych Honcharenko (1890–1980) is presented — the commander of the Ukrainian troops in the Battle of Kruty on January 29, 1918. His involvement in the creation of the Ukrainian National Army is highlighted, along with his efforts to popularize the heroism of the Kruty Heroes in European and American countries. His contributions to preserving the national memory of the liberation movement in Ukraine are also emphasized. **The goal of the article** is to present the life path, military, and public activities of Averkii Honcharenko through the lens of historiography, journalism, and his epistolary legacy. **The research methodology** is based on the principles of objectivity, historicism, and a systematic approach to presenting the issue. The study employs methods of analysis and synthesis, generalization, as well as historical-genetic, comparative-historical, and biographical methods. **The scientific novelty of the study** lies in the fact that newly discovered personal documents (letters, congratulatory and creative writings, photographs) provide additional insights into Averkii Honcharenko's life path, political views, public activity, and relationships with Ukrainian émigrés. Previously known primarily in connection with the Battle of Kruty, he now emerges as a consistent fighter for a free and independent Ukraine. The reviewed publications, discovered documents, and materials allow us to **conclude** that Averkii Honcharenko maintained a consistent political stance, demonstrated tireless work in emigration, and remained devoted to the idea of national liberation for the Ukrainian people. Together with friends and like-minded companions, he worked relentlessly to ensure that the memory of Kruty and the cause for which Ukrainians fought heroically would never fade and would continue to inspire new generations to strive for victory.

Keywords: Averkii Honcharenko, Kruty, emigration, historiography, journalism, epistolary legacy, biography.

Аверкій Гончаренко (1890–1980) в історіографії, публіцистиці та епістолярній спадщині

Василь Даниленко

Національна академія Служби безпеки України
доктор історичних наук, професор (Україна)
email vasyl.danylenko@gmail.com
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-3535-9980>

Юрій Плекан

Музей історії міста Коломиї
кандидат історичних наук, доцент (Україна)
email yra.plekan@ukr.net
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-1892-2946>

Анотація.

На основі опублікованих матеріалів та віднайдених документів особового походження висвітлено життєвий шлях Аверкія Матвійовича Гончаренка (1890–1980) – командувача українськими частинами в бою під Крутами 29 січня 1918 р. Показано участь у створенні

Української Національної Армії, популяризації подвигу Героїв Крут в країнах Європи та Америки, підкреслено заслуги у збереженні національної пам'яті про визвольний рух в Україні. **Мета статті** – крізь призму історіографії, публіцистики та епістолярної спадщини показати життєвий шлях, військову і громадську діяльність Аверкія Гончаренка. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах об'єктивності, історизму, системного підходу до висвітлення проблеми. У дослідженні використано методи аналізу й синтезу, узагальнення, історико-генетичний, порівняльно-історичний, біографічний. **Наукова новизна дослідження** визначається тим, що завдяки віднайденим документам особового походження (епістолярій, вішувальні й творчі документи, фотографії) доповнено новими даними життєвий шлях, політичні погляди, громадську діяльність, взаємини з українськими емігрантами Аверкія Гончаренка. Досі знанні переважно у зв'язку з боєм під Крутами, він постає як послідовний борець за вільну незалежну Україну. Опрацьовані публікації, виявлені документи і матеріали дають змогу дійти **висновку** про послідовність політичних позицій Аверкія Гончаренка, його невтомну роботу в еміграції, відданість ідеї національного визволення українського народу. Разом із друзями й однодумцями він наполегливо дбав, щоб пам'ять про Крути і справа, за яку героїчно боролись українці, ніколи не згасали і надихали нові покоління на перемогу.

Ключові слова : Аверкій Гончаренко, Крути, еміграція, історіографія, публіцистика, епістолярій, біографія.

Постановка проблеми. В історії української державності подвиг під Крутами займає особливе місце як символ незламності українців у боротьбі з переважаючими російськими військами наприкінці січня 1918 р. Щороку, відзначаючи цю пам'ятну дату, громадськість незмінно згадує сотника Аверкія Матвійовича Гончаренка, який командував українськими військовими частинами. Проте надалі його життєпис обмежується здебільшого епізодами участі у формуванні Української Національної Армії і еміграцією до США. Заповнити прогалини в біографії А. Гончаренка після Другої світової війни досі не вдавалося через брак історичних джерел. Значною мірою проблема вирішується завдяки інформації, яка міститься в його листуванні з однодумцями на чужині, а також у розсекречених документах радянських спецслужб.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Зі здобуттям незалежності в Україні було знято заборону на використання праць закордонних українців, політичних емігрантів. Це значно розширило історіографічну базу досліджень, проте джерела реконструкції життєдіяльності А. Гончаренка залишилися незмінними. Еміграційні видання зумовили потребу посилення критичного аналізу суб'єктивізму спогадів про Українську революцію 1917–1921 рр. та її учасників. В останні десятиліття нові штрихи до біографії А. Гончаренка додали праці істориків Олени Бойко, Сергія Бутка, Валентини Піскун, Аліни Пониपालяк, Лариси Семенко, Ярослава Тинченка, Олександра Федоришена, Станіслава Цалика. З історіографічних джерел та спогадів з'ясовується переважно частина біографії Аверкія Гончаренка в період до 1947 р. Водночас розширення знань потребує залучення нових джерел, з яких одними із найцінніших є документи особового походження.

Мета статті – крізь призму історіографії, публіцистики та епістолярної спадщини показати життєвий шлях, військову і громадську діяльність Аверкія Гончаренка.

Виклад основного матеріалу. В українській історіографії та публіцистиці життя і діяльність Аверкія Гончаренка, особливо в еміграційний період, виписані небагатослівно. Внутрішні суперечності впливали на взаємини й оцінки українських політичних і військових діячів в еміграції, і цей феномен відзначали історики. З розсекречених документів відомо, що радянські спецслужби системно та підступно працювали на розкол у лавах емігрантів, інспірували взаємопоборювання і публічні сварки представників різних політичних течій закордонних українців (Влада, 2017).

На сторінках новітньої «Енциклопедії історії України» вміщено стислу біографію А. Гончаренка (Бойко, 2004), про нього як командира українських військових частин сказано і в статті «Крути» (Бойко, 2008). Таку ж лаконічну інформацію подано в «Енциклопедії сучасної України» (Коваль, 2006; Шушківський, 2014). Напередодні 90-ї річниці подвигу Героїв Крут О. Бойко упорядкувала збірник, у якому передруковано матеріали з брошури Володимира Зарицького «Крутянська подія», промову Михайла Грушевського під Центральною Радою на похороні січовиків студентського куреня 19 березня 1918 р., нарис Євгена Маланюка «Крути. Народження нового українця» та ін. (Бойко, 2007).

До 100-річчя бою під Крутами видавництво «Смолоскип» підготувало найбільш ґрунтовну збірку, до якої увійшли історичні матеріали та статті, художні й публіцистичні твори, спогади учасників бою, зокрема, Аверкія Гончаренка (Крути, 2017). Це одна з останніх прижиттєвих праць засновника видавництва Осипа Зінкевича та його дружини Надії, які багато років прожили

.....
в еміграції і особисто добре знали діячів українського визвольного руху як в Україні, так і за кордоном. У вступній статті О. Зінкевич з пророчою прозорливістю сформулював значення подвигу крутян для української нації, зокрема, молоді: «На початку 1920-х років минулого століття студентство започаткувало всенародний культ Героїв Крут. У крутянському чині воно вбачало не трагедію трьох сотень юнацьких життів, а акт віднови цілої нації у змаганні за Незалежність. Крути не стали річницею поминок, а джерелом натхнення у поході до волі. Культ Героїв Крут – це щоденний героїзм, щоденне бажання знаннями, серцем і душою бути будівничим своєї держави. Крутянці започаткували новітній період української збройної боротьби, а сучасна молодь, їхні нащадки мають започаткувати героїчну боротьбу за утвердження української державності й незалежності. На місце героїзму на полі бою має прийти героїзм у повсякденній праці й труді на благо народу» (Зінкевич, 2017, с. 8–9).

Велику за обсягом роботу над встановленням біографічних даних офіцерського корпусу Армії УНР провів Я. Тинченко. Службова кар'єра А. Гончаренка виписана на основі документів з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) і свідчень самого А. Гончаренка (Тинченко, 2006). Виявлені Я. Тинченком у центральних державних та галузевих архівах матеріали, зокрема, світлини, реконструйовані й уточнені біографічні дані використовуються для популяризації наукових знань, ілюстрації нових досліджень, а також в освітньому процесі.

Серед публіцистичних студій, присвячених безпосередньо Аверкію Гончаренку, цікавими є фахові публікації Наталії Зубар, Ярослави Трегубової, Олени Шарговської.

У рамках відзначення річниць бою під Крутами традиційними стали наукові конференції, проведення представниками державних органів, громадських організацій та установ різних заходів на місці подій 1918 р. Одним із наслідків громадсько-політичної активності науковців і освітян є дослідження, в яких подвиг Героїв Крут розглядається крізь призму українського державотворення, як символ боротьби за незалежність. Зокрема, за результатами наукової конференції «Українська військова звитяга. Крути – 100 років потому: міфи й історичні уроки» (Крути – Ніжин, 29–30 січня 2018 року) опубліковано збірник наукових праць, у якому вміщено розвідку про А. Гончаренка одного із авторів цієї статті Юрія Плекана (Плекан, 2019).

Наразі найповнішим джерелом для підготовки новітніх публікацій залишаються статті в енциклопедичних та довідкових виданнях, інформація, зібрана й оприлюднена в 2007–2008 рр. в Україні істориком Оленою Бойко та значно розширена у 2017 р. завдяки подвижництву подружжя Зінкевичів та видавництва «Смолоскип».

Аверкій Матвійович Гончаренко народився 22 жовтня 1890 р. в с. Дащенки Лохвицького повіту на Полтавщині (тепер – Прилуцького району Чернігівської області). У його батьків було восьмеро синів та одна дочка. У жорстокому вирі революцій, світової війни та більшовицького терору вижили лише двоє найстарших синів.

Після завершення студій у Прилуцькій гімназії, юнак закінчив з відзнакою Чугуївську військову школу. У липні 1914 р. за мобілізаційним планом Гончаренко став командиром роти 260-го піхотного Брацлавського полку, а за два роки по тому Аверкій Матвійович став командиром 4-го батальйону цього ж таки полку. У 1917 р. він українізував свій курс юнкерів та здійснив його перший випуск. Невдовзі став курінним комендантом щойно створеної Першої Української військової школи ім. Богдана Хмельницького.

29 січня 1918 р. А. Гончаренко керував боєм під Крутами проти наступаючих більшовицьких російських військ Михайла Муравйова. В полон потрапив і був замордований молодший брат Аверкія – Олександр, студент 3-го курсу медицини Університету імені Св. Володимира (Бутко, 2019). Внаслідок знятого опору молодих українців переважаючим силам росіян в історичному дискурсі з'явився збірний образ героїв-крутян, в якому проглядалися лише силуети окремих постатей. Не став винятком і Аверкій Гончаренко.

Незалежно від змін в українському уряді, А. Гончаренко залишався у лавах національних військових формувань. Він проходив службу і в Українській Народній Республіці, і в Українській Державі Гетьмана Павла Скоропадського. Восени 1918 р. став Летичівським військовим комендантом, а з січня 1919 р. – помічником губернського коменданта Поділля. Згодом обійняв посаду штаб-старшини для доручень військового міністра УНР генерала Всеволода Петріва, відтак входив до складу канцелярії Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри.

У 1920–1921 рр. Гончаренко був курсовим старшиною Кам'янець-Подільської юнацької школи, після чого його кар'єра кадрового військового перервалася (Тинченко, 2006). З 1922 р. Аверкій Матвійович проживав у Станіславі (нині — Івано-Франківськ), працював у сільськогосподарській кооперації. Відомий його виступ на запрошення молодіжних організацій у Львові із розповіддю про події 1918 р., в яких він брав безпосередню участь (МІК, КДОП, од. зб. 75, 85).

У 1920 – 30-х роках за межами радянської України на сторінках різних видань почали з'являтися публікації очевидців бою під Крутами. Спогадами поділилися Левко Лукасевич

(1926 р.), Ігор Лоський (1932 р.) і сам Аверкій Гончаренко (1938 р.). Вже в 1982 р. колишній ройовий студентської сотні у бою під Крутами Лукасевич опублікував «Роздуми на схилку життя», в яких вперше дав гостру критичну оцінку літературі, присвяченій героїчно-трагічному бою (Лукасевич, 1982, с. 70–71).

У роки Другої світової війни з проголошенням набору до «дивізії стрільців СС «Галичина»» А. Гончаренко виявив себе одним із перших старшин УНР у цій дивізії, займався набором добровольців, а від вересня 1944 р. став старшиною штабу одного з полків дивізії. Дивізія «Галичина», за задумом українських старшин, створювалась з метою формування майбутньої армії незалежної України. Наприкінці квітня 1945 р. дістала назву 1-ша Українська дивізія Української Національної армії (УНА). Військовослужбовці цієї дивізії за висновком слідчих з Великої Британії, Франції та США не вчинили військових злочинів, або злочинів проти людства і людяності.

Від травня 1945 р. з частинами 1-ої Української дивізії УНА А. Гончаренко був інтернований у таборі полонених в Італії (Белярія–Ріміні); у 1946–1947 рр. їх перевезли до Великої Британії (ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 14487, т. 4, арк. 91). Тут на цей час проживало понад 40 тис. вихідців з СРСР, зокрема, членів ОУН і вояків УПА. А. Гончаренко взяв участь в організації Союзу українців у Британії (СУБ), очолював однойменний фонд і опікувався реабілітацією ветеранів, зблизився з Данилом Павловичем Скоропадським – почесним головою СУБ. Саме Данило, пам'ятаючи настанови свого батька, подбав, щоб вояки УНА розміщувались у британо-американській зоні окупації.

У Великій Британії А. Гончаренко став активним діячем Гетьманського руху і близько двох років був особистим секретарем Данила Скоропадського. За його дорученням А. Гончаренко вів листування як з осередками Союзу гетьманців-державників, так і з особами не гетьманцями, опікувався допомогою українцям-емігрантам при переїзді в інші країни, навчанням української студентської молоді, питаннями внутрішньої української політики і підготовкою зовнішньополітичних зв'язків. Листування загального змісту вів сам, а більш серйозні речі виконував після опрацювання з Гетьманичем, який високо цінував ділові якості Аверкія Гончаренка (МІК, КДОП, од. зб. 22).

29 січня 1949 р. в честь Героїв Крут у Лондоні проведено Святочну Академію. Відкривав її професор В. Річицький, а виступити реферат (доповідь) було доручено юному Василю Олесківу, який навчався в Лондонському університеті і був членом Теренового Проводу ОУН у Великій Британії. У програмі Академії – виставка, декламації, виконання пісень Українських Січових Стрільців (МІК, КДОП, од. зб. 1). Тоді ж сотник А. Гончаренко «засвітився» в донесенні Міністерства державної безпеки СРСР як активний учасник заходів Союзу українців у Великій Британії (ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 9867, т. 1, арк. 117).

У 1952 р. А. Гончаренко перебрався до США в м. Патерсон штату Нью-Джерсі. Переїзд був тяжким; увесь рік його переслідували хвороби, переніс операцію (МІК, КДОП, од. зб. 6). За деякий час оселився у найбільшому передмісті Клівленда – Пармі, штат Огайо, і вже з 1955 р. став отримувати пенсію в 93 долари з правом незначного підробітку.

У великому індустріальному місті Клівленді Гончаренку все нагадувало англійський Бірмінгем. Тут існувало близько 30 українських організацій. Після від'їзду за океан Гончаренка Данило Скоропадський взяв собі нового секретаря Калюжного, інженера за освітою, і невдовзі перестав писати. За припущенням самого Аверкія, Данило Павлович міг образитися за його прямолінійність і непоступливий характер, бо «впродовж свого побуту у Лондоні був тим, що не йшов за шерстю, а все якось мусив виступати “проти”» (МІК, КДОП, од. зб. 8). Востаннє гетьманич надіслав карткову листівку на новий 1955 рік, обіцяючи невдовзі написати докладніше. Відтоді зв'язки обірвалися.

Хоча Аверкій Матвійович активно цікавився громадсько-політичними справами, відвідував бібліотеки, та мріяв він і про звичайні речі, які видавали у ньому коріння українського селянина : придбати шмат землі, обробляти зі своєю «старенькою» город, завести власну пасіку. Тісні зв'язки з українським еміграційним рухом не давали змоги йому відійти від громадських справ. На чужині він яскраво виявляв свою національну свідомість і громадянську позицію. Головуючи в Союзі українських воєнних інвалідів (СУВІ), піклувався персонально про генерал-хорунжих Армії УНР Олександра Грекова (МІК, КДОП, од. зб. 56) та Романа Дашкевича в Австрії (МІК, КДОП, од. зб. 57–59), дійсного члена Української Вільної Академії Наук професора Вадима Щербаківського (МІК, КДОП, од. зб. 15), про надання допомоги всім, без винятку, інвалідам-учасникам визвольних змагань, комбатантам. «Я ні на хвилину не перестаю бути сином свого народу», – писав Гончаренко в одному з листів до свого давнього друга, колишнього члена правління й генерального секретаря Союзу українців у Великій Британії Теодора Даниліва (МІК, КДОП, од. зб. 16).

Теодор Юрійович Данилів (1909–2003) добре знав військові заслуги Гончаренка і ставився до нього з великим пієтетом. Він постійно ділився новинами політичного життя в Європі,

розповідав про особисті проблеми. Аверкій Матвійович відповідав взаємністю, цікавився становищем українців у різних країнах проживання, політичними рухами та громадськими ініціативами. Особливо його непокоїло те, що партійні діячі у суперечках більше розколюють громаду, ніж сприяють її єдності. На цей час Данилів відійшов від секретарювання в СУБ і з настанням нового 1956 р. запропонував Гончаренку повернутись до спогадів про бій під Крутами, про який недоброзичливці точили різні розмови: «Про Крути я нігде не писав, але я хотів мати Ваші персональні свідчення, бо вони найбільш достовірні і авторитетні...» (МІК, КДОП, од. зб. 12). Данилів старанно збирав інформацію про військову діяльність Аверкія Гончаренка і надрукував у журналі Конференції українських пластових організацій «Юнак» статтю «Командант бою під Крутами» із закликом до молоді довідуватись про героїчні подвиги українців із першоджерел. Відтоді Аверкій Гончаренко часто виступав із доповідями, на які збиралися представники Пласту й Спілки Української Молоді в Америці, люди старшого покоління, брав участь у телепередачах (МІК, КДОП, од. зб. 71).

Аверкію Гончаренку доводилось докладати чимало зусиль, щоб давати відсіч «тим голосливим авторам, що Крутянський бій уявляли собі як якусь малу справу» і саркастично називали Гончаренка «авантюристом». У цій акції виявились замішаними генерал-полковник в екзилі П. Шандрук і редактор щоденника «Америка» Є. Зиблікевич та з часом їм довелося принести свої вибачення (МІК, КДОП, од. зб. 76). Натомість А. Гончаренко віддав до друку спогади, в яких особисто висвітлив перебіг того вікопам'ятного бою. Допоміг із виданням підполковник Армії УНР Володимир Зарицький, а Т. Данилів опублікував на сторінках часописів «Українське слово» у Франції, «Українське життя» в Чикаго (США), «Вільне слово» в Торонто (Канада) рецензію, фактично статтю, «Крути – легенда і дійсність».

Уряд УНР в екзилі вшанував заслуги Аверкія Гончаренка перед Українським народом. Як належне, українська спільнота зустріла рішення про присвоєння йому звання полковника і тільки так до нього звертались закордонні українці. Він мав високі нагороди, якими не могла ще відзначити Україна, – Хрест Симона Петлюри та Воєнний Хрест Української Народної Республіки. За наказом Головної команди військ і флоту УНР на відзнаку «Хрест Симона Петлюри» мав право кожен вояк Армії УНР та повстанчих відділів, що брав участь у боротьбі за визволення України під проводом С. Петлюри (Кучерук, 2005, с. 385). Статут Воєнного Хреста УНР затверджено Президією Української Національної Ради у 1957 р. і нагороджували ним тих учасників збройного визвольного руху, які залишилися до кінця вірні українській державній ідеї і не заплямували вояцької честі ніякими негідними вчинками.

Для А. Гончаренка найвищою нагородою була пам'ять про нього як учасника боротьби за визволення України. Йому додавали сил численні зустрічі на з'їзді дивізійників у Клівленді в жовтні 1973 р., на який прибули майже 15 тис. осіб із США та Канади. Його глибоко зворушили слова, виголошені одним із старшин на з'їзді: «Вітаємо тут присутнього нашого полковника А. Гончаренка, що дав Україні Крути і був у Дивізії 3 роки в боротьбі з ворогами» (МІК, КДОП, од. зб. 84). До 85-річчя Аверкія Гончаренка у Пармі на його честь було проведено величну Святову Академію, де були присутні понад 300 осіб. Цей захід влаштував Центральний відділ дивізійників у США. Ювіляру надійшли вітання та телеграми від багатьох українських мілітарних, громадських та культурних товариств з Європи та Америки.

Аверкій Матвійович мав двох дітей. Син Юрій у 1955 р. закінчив коледж, де студіював аеронавтику (МІК, КДОП, од. зб. 8). Це коштувало великих зусиль, бо за навчання довелося заплатити на той час великі гроші – 6 тис. доларів. Після військової служби Юрій Аверкійович працював завідувачем відділу на центральній станції обслуговування літаків у Нью-Йорку, був неодруженим. Архіву свого А. Гончаренко не зберіг, бібліотеку передав синові. Внук, син дочки А. Гончаренка Віри, мав посаду у банківській установі Нью-Йорка.

Дружина Зінаїда, 1895 р. народження, померла 28 травня 1967 р., проживши з Аверкієм Гончаренком у шлюбі 54 роки (МІК, КДОП, од. зб. 74). Він доживав віка з дочкою. Хоча діти піклувались про батька, до останніх своїх днів почував себе без дружини самотнім; радів тільки розкішному саду та городу, на які він перетворив колишній пустир поблизу домівки. 12 квітня 1980 р. серце Аверкія Гончаренка зупинилося і біля поховання його дружини на українському цвинтарі в Пармі виросла ще одна могила. Некролог вмістили «Вісті Комбатанта» – кварталник Об'єднання бувших вояків дивізії «Галичина». У підросійській Україні імена Героїв Крут вже давно не згадували, намагаючись назавжди стерти їх з національної пам'яті. Своїх славних предків таємно шанували тільки найближчі родичі; по лінії Аверкія Гончаренка вони й досі проживають на Чернігівщині і по праву можуть ним гордитись.

Висновки. Протягом десятиліть приріст знань про життєдіяльність командувача бою під Крутами 29 січня 1918 р. сотника Аверкія Гончаренка був незначним. Його ім'я через об'єктивні обставини виявилось призабутим. Історія не розвивається прямолінійно, не була однозначно вивіреною і біографія Гончаренка. Проте ті, хто досліджував його життєвий шлях, переконались у послідовності дій Аверкія Матвійовича, спрямованих на захист української державності.

Апогеем збройної боротьби за вільну Україну стали для 27-річного сотника Крути. Новітня українська історіографія не розглядає його постать як суперечливу. До кінця свого життя і за різних обставин він залишався вірним сином українського народу, сприяв поширенню правди про боротьбу за незалежність. Своєю діяльністю А. Гончаренко зробив значний внесок у примноження заслуг закордонних українців у збереженні національної пам'яті. В незалежній Україні його особистість як військового і громадського діяча заслуговує увічнення, а суспільно-політичні погляди – подальшого вивчення. Публіцистичні статті науковців і журналістів сприяють популяризації знань і утвердженню символів національного спротиву російським агресорам.

Інформація з документів особового походження дає змогу розширити знання про український національно-визвольний рух і його провідників, становище та взаємини українських емігрантів, їхню громадсько-політичну й культурно-освітню діяльність в Україні та на чужині, а також біографічні дані.

Подяка. Автори висловлюють щирю вдячність за сприяння у підготовці видання та надані матеріали співзасновнику товариства «Меморіал» у Коломиї, народному депутату України (2014–2019) Юрію Тимошенку, доктору філософії, куратору Бібліотеки і Архіву ім. Т. Шевченка у Лондоні Союзу українців у Великій Британії Людмилі Пекарській, нащадкам А. Гончаренка з Чернігівщини, родинам Мальованих з Вінниці та Химичів з Києва, які також зберегли пам'ять про свого родича – загиблого в бою під Крутами юного вінничанина Василя Паламарчука.

Фінансування. Дослідження та публікація не мали окремо визначеної фінансової підтримки.

Джерела та література :

- Бойко, О.** (2004). Гончаренко Аверкій. *Енциклопедія історії України*. Т. 2. Редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ. С. 155.
- Бойко, О.** (2008). Крути, бій 1918 // *Енциклопедія історії України*. Т. 5. Редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ. С. 420–421.
- Бутко, С.** (2019). Аверкій Гончаренко боровся за незалежність України / URL : <https://www.sknews.net/averkiy-honcharenko-borovsia-za-nezalezhnist-ukrainy/>.
- Влада** (2017). Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті роки) : Документи і матеріали. Упоряд. В. М. Даниленко. Київ. 656 с.
- ГДА СЗРУ** – Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України.
- Зарицький, В.** (1972). Крутянська подія. Чикаго, 59 с.
- Зінкевич, О.** (2017). Легенда Крут. *Крути. Збірка у пам'ять Героїв Крут*. Вид. друге. Упоряд. Осип і Надія Зінкевичі. Київ. С. 5–9.
- Зубар, Н.** Командир Героїв-крутянців Аверкій Гончаренко / URL : <https://maidan.org.ua/2013/01/komandyr-herojiv-krutyantsiv-averkiy-honcharenko/> (дата звернення 03. 02. 2025).
- Крути** (2007). Крути : 29 січня 1918 р. Упоряд. О. Бойко. Київ. 96 с.
- Коваль, Р.** (2006). Гончаренко Аверкій (Оверко) Матвійович. *Енциклопедія Сучасної України*. Т. 6. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ / URL : <https://esu.com.ua/article-30835> (дата звернення 03. 02. 2025).
- Кучерук, О.** (2005). Історія відзнаки Української Народної Республіки «Хрест Симона Петлюри». *Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики*. Київ, 2005, вип. 12, ч. 2. С. 383–395. / URL : <http://history.org.ua/JournALL/sid/12/2/19.pdf> (дата звернення 03. 02. 2025).
- Л. Л. [Лукасевич, Л.]** (1926). Спогади про події під Крутами. *Літературно-науковий вістник*. Річник 25. Т. 89. Кн. 4. С. 309–313.
- Лукасевич, Л.** (1982). Роздуми на схилку життя. Нью-Йорк – Бавнд Брук, Українське православне видавництво Св. Софії. 338 с.
- МІК, КДОП** – Музей історії міста Коломиї, колекція документів особового походження.
- Плекан, Ю.** (2019). Українська еміграція доби УНР та Гетьманату (за матеріалами листування сотника Аверкія Гончаренка і Теодора Даниліва). *Крути : проблеми державотворення від доби Української революції (1917–1921 рр.) до сьогодення*. Вип. II. Українська військова зв'язка. Крути – 100 років потому : міфи й історичні уроки. Зб. наук. праць / Упоряд. : Валентина Піскун, Максим Потапенко. Київ – Ніжин, ПП Лисенко М. М. С. 163–172.
- Пониपालяк, А.** Аверкій Гончаренко : життя як боротьба / URL: <https://book-ye.com.ua/blog/osoblyva-dumka/averkiy-goncharenko-zhyttya-yak-borotba> (дата звернення 03. 02. 2025).
- Тинченко, Я.** (2006). Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Книга 1. / URL: <https://coolib.com/b/178327-yaroslav-yuriyovich-tinchenko-ofitserskiy-korpus-armiyi-ukrayinskoyi-narodnoyi-respubliki-1917-1921-read>.

- Трегубова, Я. (2021). Від Крут до Огайо. Невідомі факти про легендарного командира Аверкія Гончаренка / URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3180930-vid-krut-do-ogajo-nevidomi-fakti-pro-legendarnogo-komandira-averkia-goncarenka.html> (дата звернення 03. 02. 2025).
- Цалик, С. (2018). Блог історика : чому довкола битви під Крутами стільки міфів / URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-42853420> (дата звернення 03. 02. 2025).
- Шарговська, О. «Конфліктний герой» Аверкій Гончаренко : командував юнаками під Крутами, служив у дивізії «Галичина» / URL : <https://novynarnia.com/2020/01/29/averkiy-goncharenko/> (дата звернення 03. 02. 2025).
- Шушківський, А. (2014). Крути. *Енциклопедія Сучасної України*. Т. 15. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ / URL : <https://esu.com.ua/article-2280>.

References :

- Boiko, O. (2004). Honcharenko Averkii [Honcharenko Averkii]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Т. 2. Redkol. V. A. Smolii (holova) ta in. Kyiv. S.155. [in Ukrainian]
- Boiko, O. (2008). Kruty, bii 1918 [Kruty, the Battle 1918]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Т. 5. Redkol. V. A. Smolii (holova) ta in. Kyiv. S. 420–421. [in Ukrainian]
- Butko, S. (2019). Averkii Honcharenko borovsia za nezalezhnist Ukrainy [Averkii Honcharenko fought for the independence of Ukraine] / URL : <https://www.sknews.net/averkiy-honcharenko-borovsia-za-nezalezhnist-ukrainy> (data zvernennia 10. 02. 2025). [in Ukrainian]
- HDA SZRU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy [Branch State Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine].
- Koval, R. (2006). Honcharenko Averkii (Overko) Matviyovych [Honcharenko Averkii (Overko) Matviyovych]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Т. 6. Redkol. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ / URL : <https://esu.com.ua/article-30835>. [in Ukrainian]
- Kruty (2007). Kruty : 29 sichnia 1918 r. [Kruty: January 29, 1918]. Uporiad. O. Boiko. Kyiv. 96 s. [in Ukrainian]
- Kucheruk, O. (2005). Istoriia vidznaky Ukrainskoi Narodnoi Respubliki «Khrest Symona Petliury» [The history of the award of the Ukrainian People's Republic "Cross of Symon Petliura"]. *Spetsialni istorychni dystsypliny : pytannia teorii ta metodyky – Special historical disciplines: issues of theory and methodology*. Kyiv, 2005, vyp. 12, ch. 2. S. 383–395. / URL : <http://history.org.ua/JournALL/sid/12/2/19.pdf>. [in Ukrainian]
- L. L. [Lukasevych, L.] (1926). Spohady pro podii pid Krutamy [Memoirs about the events near Kruty]. *Literaturno-naukovy vistyky – Literary and scientific herald*. Richnyk 25. Т. 89. Kn. 4. S. 309–313. [in Ukrainian]
- Lukasevych, L. (1982). Rozdumy na skhylku zhyttia. Niu–lork – Bavnd Bruk [Reflections in the twilight of life. New York – Bound Brook], Ukrainske pravoslavne vydavnytstvo Sv. Sofii. 338 s. [in Ukrainian]
- MIK, KDOP – Muzei istorii mista Kolomyi, koleksiia dokumentiv osobovoho pokhodzhennia [Museum of the History of the City of Kolomyia, collection of personal provenance documents].
- Plekan, Yu. (2019). Ukrainska emigratsiia doby UNR ta Hetmanatu (za materialamy lystuvannia sotnyka Averkiia Honcharenka i Teodora Danyliwa) [Ukrainian emigration during the era of the Ukrainian People's Republic and the Hetmanate (based on the correspondence of sotnyk Averkii Honcharenko and Teodor Danyliv)]. *Kruty : problemy derzhavotvorennia vid doby Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921 pp.) do sohodennia. Vyp. II. Ukrainska viiskova zvytiaha. Kruty – 100 rokiv potomu : mify i istorychni uroky. Zb. nauk. prats. Uporiad. : Valentyna Piskun, Maksym Potapenko*. Kyiv – Nizhyn, PP Lysenko M. M. S. 163–172. [in Ukrainian]
- Ponypaliak, A. Averkii Honcharenko : Zhyttia yak borotba [Averkii Honcharenko: life as struggle] / URL : <https://book-ye.com.ua/blog/osoblyva-dumka/averkij-goncharenko-zhyttia-yak-borotba> (data zvernennia 03. 02. 2025). [in Ukrainian]
- Trehubova, Ya. (2021). Vid Krut do Ohaio. Nevidomi fakty pro lehendarnoho komandira Averkiia Goncharenka [From Kruty to Ohio: unknown facts about the legendary commander Averkii Honcharenko] // URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3180930-vid-krut-do-ogajo-nevidomi-fakti-pro-legendarnogo-komandira-averkia-goncarenka.html> (data zvernennia 03. 02. 2025). [in Ukrainian]
- Tsalyk, S. (2018). Bloh istoryka : chomu dovkola bytvy pid Krutamy stilky mify [Historian's blog: why there are so many myths surrounding the Battle of Kruty] // URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-42853420> (data zvernennia 03. 02. 2025). [in Ukrainian]
- Tynchenko, Ya. (2006). Ofiterskyi korpus Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliki (1917–1921). Knyha 1. [Officer corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917–1921). Book 1] / URL :

- <https://coollib.com/b/178327-yaroslav-yuriyovich-tinchenko-ofitser-skiy-korpus-armiyi-ukrayinskoyi-narodnoyi-respubliki-1917-1921-/read>. [in Ukrainian]
- Sharhovska, O.** «Konfliktnyi heroj» Averkii Honcharenko : komanduvav yunakamy pid Krutamy, sluzhyv u dyvizii «Halychyna» [The "controversial hero" Averkii Honcharenko: commanded the cadets at Kruty, served in the "Halychyna" Division] // URL: <https://novynarnia.com/2020/01/29/averkiy-goncharenko/> (data zvernennia 03. 02. 2025). [in Ukrainian]
- Shushkivskyi, A.** (2014), Kruty [Kruty]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. T. 15 / Redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.]. Kyiv / URL : <https://esu.com.ua/article-2280>. [in Ukrainian]
- Vlada** (2017). Vlada URSR i zakordonni ukraintsi (1950–1980-ti roky) : Dokumenty i materialy [The government of the Ukrainian SSR and Ukrainians abroad (1950s–1980s): documents and materials]. Uporiad. V. M. Danylenko. Kyiv. 656 s. [in Ukrainian]
- Zarytskyi, V.** (1972). Krutianska podiia. Chykhoh [The Kruty event. Chicago], 59 s. [in Ukrainian]
- Zinkevych, O.** (2017). Lehenda Krut [The legend of Kruty]. *Kruty. Zbirka u pam'iat Heroiv Krut*. Vyd. druhe. Uporiad. Osyp i Nadiia Zinkevychi. Kyiv. S. 5–9. [in Ukrainian]
- Zubar, N.** Komandyr Heroiv-krutiantsev Averkii Honcharenko [Commander of the Kruty heroes Averkii Honcharenko] / URL : <https://maidan.org.ua/2013/01/komandyr-heroiv-krutyantsiv-averkij-honcharenko/> (data zvernennia 03. 02. 2025). [in Ukrainian]

Надійшла до редакції / Received: 07.05.2025

Схвалено до друку / Accepted: 16.06.2025